

Улусное управление образования Момского района
МБОУ «Орто-Дойдунская средняя общеобразовательная школа им. В. Д. Лебедева»
Улусная научно-практическая конференция
«Я - исследователь»

Олорор сирим үүнэйилэрэ

Толордулар: Аргунова Динара, Яковлева Алла,
В.Д.Лебедев аатынан Орто-Дойду орто оскулатын
3 кылаас үөрэнээччилэрэ
Салайааччы: Соркомова А.Е.,
алын сүһүөх учуутала.

Кулун-Өлбүт, 2017 с.

Ичинээбитэ:

Кириитэ _____	3стр.
I баһа. Үүнээйилэр _____	4стр.
1.1. Үүнээйи эйгэтэ _____	4стр.
1.2. Үүнээйилэри харыстааһын _____	5стр.
II баһа. Муома оройуонун үүнээйилэрэ _____	7 стр.
2.1. Үүнээйи арааһа _____	7 стр.
2.2. “Олорор сирим үүнээйилэрэ” гербарий -кинигэ _____	9 стр.
Түмүк _____	13 стр
Туһаныллыбыт литература _____	14 стр.

Кириитэ.

Быйыл 3 кылааска бииги “Юный эколог» диэн куруһуокка сылдыбыт. Учууталбыт сайынны каникулга гербарий онорон аҕалабыт диэн сорудах биэрбитэ. Айылҕаҕа сылдьан, үүнээйи эгэлгэтэ элбэҕин көрөн, олус сөхтүбүт, интэриэһиргээтибит. Ол гынан баран, үгүс үүнээйилэр ааттарын билбэт эбиппит. Ол иһин бөһүөлөкпит аттынан ханнык үүнээйилэр баалларын билээри бу чинчийи үлэни ыттыбыт.

Үлэ тоҕоостооҕо:

Төрөөбүт түөлбөбит, Муома оройуонун Чыбааҕылаах нэһилиэгэ, олус кэрэ айылҕалаах. Бииги «Олорор сирим үүнээйилэрэ» диэн экология сылыгар анаан гербарий-книгэни онордубут. Бу гербарий оҕолорго дойдубут үүнээйилэрин үөрэтэллэригэр көмөлөөх буолуо. Онтон айылҕаны үөрэтэр оҕо айылҕаны өйдүүргэ, харыстыырга үөрэнэр.

Сабаҕалааһын: Бу гербарий-книгэни туһанан, оҕолор тулалыыр эйгэ уруогар, куруһуокка төрөөбүт дойдубут айылҕатын, үүнээйитин, отун-маһын салгыы диринэтэн үөрэтиэхтэрин сөп.

Сыала: Сайдыы бөһүөлөгүн үүнээйилэрин үөрэтэн, “Олорор сирим үүнээйилэрэ ” диэн гербарий-книгэни оноруу.

Соруктара:

- Араас литератураны, энциклопедияны, атлаһы ааҕан, дьонтон ыйыталаһан, Интернеттэн көрдөөн, сөптөөх информацияны булуу.
- Муома оройуонун, төрөөбүт сирбит үүнээйилэрин үөрэтии.
- Үүнээйилэри хомуйан, гербарийы оноро үөрэнии.

Чинчийи объекта: Үүнээйилэр.

Чинчийи предметэ: “Олорор сирим үүнээйилэрэ” гербарий - книгэ.

I баһа. Үүнээйлэр.

1.1. Үүнээйи эйгэтэ.

Биһиги олорор планетабыт- Сир- тыннаах олобу хааччыйар туһуттан “халлаан күөх” уонна “от күөх” таһаһы таннар. Айылба “халлаан күөх” таһаһа- уу көлүччэ, үрэх, күөл, өрүс, муора, акыйаан. “От күөх” таһаһа –үүнээйи от, сибэкки, талах, сэппэрээк, мас.

Үүнээйлэри үөрэтэр наука ботаника дэнэр. Бу биология биир салаатынан буолар.Үүнээйи тыннаах айылба сорбото буолар тынар, аһыыр, улаатар, ууһуур, кэхтэр, өлөр. Үүнээйлэр сырдык, сылаас уулаах, салгыннаах сирдэргэ, ол аата ханна баһар үүнэллэр. Ол эрээри сорох үүнээйлэр аһаһас, күн тыгар сирин, сорохтор күлүктээх сирин сөбүлүүллэр.

Үүнээйи чаастара.Мас суон кытаанах умнастаах, биир сүрүн силиһэ почваһа диригник киирэр үүнээйи буолар. Талах хас да кытаанах умнастардаах. Сэппэрээк намыһах, отонноох үүнээйи. Оттуну көрүгнээх үүнээйлэр уктара сымнаһас, сүмэһиннээх, күөх өннөөх буолар. Сиртэн биир эбэтэр элбэх ук үүнэн таһсар.

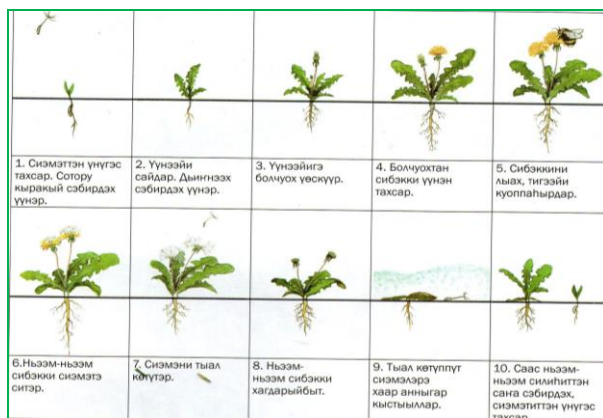

хаптаһас

чуораан от

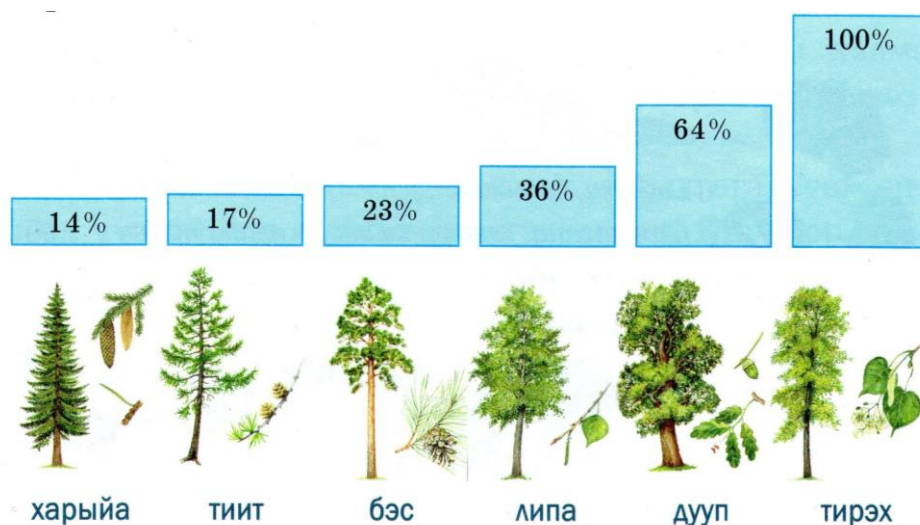
Үүнээйи сайдыта. Сорох үүнээйи, холобура, бэс, дууп сүүсчэкэ сыл устата үүнэллэр. Онон бэс, дууп мастар хайдах үүнэн, сайдан иһэллэрин киһи олобун устата кыйан кэтээн көрөр кыаһа суох. Оттон биһиги ньээм-ньээм сибэкки хайдах улаатарын, сайдарын кэтээн көрүүхпүтүн сөп.

Сибэккигэ куоппас, эбэтэр нууччалыы эттэххэ, нектар диэн минньигэс сүмэһин баар. Бу сүмэһининэн үөн-көйүүр лыах, тигээйи, хомурдуос – аһылыктанар. Ханньык баҕарар үөн-көйүүр, холобура, лыах сибэккиттэн сибэккигэ көһө сылдьан аһыыр. Ол кэмнэ лыах кэлин атахтарыгар куппас (нектар) сыстар. Үөн-көйүүр бэйэтэ да билбэтинэн сибэккини куопһаһырдар. Оччотугар үөн-көйүүр үүнээйи аһа уонна сиэмэтэ сайдарыгар сөптөөх усулуобуйаны үөскэтэр.

Айылҕаҕа үүнээйилэр сүнкэн суолталаахтар. Үүнээйи салгыны ыраастыыр. Кинилэр хамсыыр харамай, киһи тыынарыгар наадалаах кислороду таһаараллар уонна тыынар тыыннаахха буортулаах углекислай гааһы ингэринэллэр.

Мастар углекислай гааһы ингэриниилэрэ араас буолар.

Диаграммаҕа көстөрүнэн, тыынар тыыннаахха буортулаах саамай элбэх углекислай гааһы тирэх мас оборор. Ол иһин куораттарга үксүн тирэх маһы олордоллор. Сайын устата тирэх кыра лабаатыттан 2-3 миэтэрэлээх мас үүнэн тахсар.

Үүнээйилэр салгыны сиигирдэллэр, салгыны быылтан ыраастыыллар, тыас-уус тахсарын куччаталлар. Өссө үүнээйи ингэмтэлээх веществолары онорон таһаарар. Харамайдарга кини дьыэ даҕаны, аһылык даҕаны буолар.

1.2. Үүнээйилэри харыстааһын.

Өбүгэлэрбит оту-маһы алдьатары аһыыргыыр этилэр. Кинилэр үүнээйини тыыннаан көрөдөрөллөрө, айылҕаны араначчылыыр иччилэр бааллар дииллэрэ. Ол да иһин тиити Аал луук мас, Ийэ мас, хатыны –Ытык мас, бэһи Айыы тойон айбыт маһа дииллэрэ. Оту-маһы алдьатар, сибэккини мээнэ үргүүр киһини айылҕа айыылара араначчылаабат буолаллара. Ол иһин ойууртан хаппыт-куурбут маһы кэрдэн, абыралы хомуйан, эргэ чөһөгү мастаан, уокка оттоллоро. Дьыэ, хотон тутталларыгар мас хатырыга кытта туһаҕа турара. Тутуу маһын, от-мас утуйбут кэмигэр, кыһын кэрдэллэрэ. Бу барыта айылҕаны харыстааһынтан буолара.

Арай биһиги олорор сирбит үүнээйтэ суох буоллун? Оччоҕо Сир кураанах куйаар буолуо, биир да тыыннаах харамай олохсуйуо суох этэ. Ол эбэтэр үүнээйтэ суох тыыннаах олох суох.

Сылтан сыл аайы киһи кэрээнэ суох быһыытыттан айылҕабыт айгыраан, алдьанан иһэр. Ол иһин сэдэх, сүтэн эрэр үүнээйилэри харыстыыр туһунан үлэ 1884 сылтан саҕаламмыта. 1966 сыллаахха аан бастакы “Аан дойду Кыһыл кинигэтэ” тахсыбыта. Саха сиригэр бастакы “Кыһыл кинигэ” 1987 сыллаахха тахсыбыта. Кинигэҕэ 50 көтөр арааһа, 16 үүтүнэн иитиллээччилэр уонна 33 үүнээйи аата киирбитэ. “Кыһыл кинигэҕэ” киирбит кыылы-көтөрү бултуур, үүнээйини үргүүр сокуонунан бобуллар.

Республикаҕа Саха сирин айылҕата-үүнээйтэ, хамсыыр-харамайа күнтэн күн аайы элбии турарыгар киэн далааһыннаах үлэни Саха Республикатын Айылҕатын харыстабылын министиэристибэтэ ытар. Кини үлэһиттэрэ биһиги дойдубут айылҕата хайдах туруктааҕын чинчийэн-билэн, уутун, салгынын, үүнээйитин, хамсыыр-харамайын көрөр-истэр, харыстыыр араас дьаһаллары ыталлар. Ол курдук 2017 сыл экология сылынан биллэриллбитэ.

Саха сирин айылҕатын харыстанар сирдэригэр заповедниктар, заказниктар уонна национальнай парка тэриллбиттэрэ. Саха сиригэр 331 сэдэх, сүтэн эрэр уонна 29 эндемик-үүнээйи баара биллэр.

Эндемик-үүнээйилэр диэн Саха сиригэр эрэ үүнэр үүнээйилэр.

1. Саха хобо ото (бубенчик якутский). Саха сирин соуруулуу илин өттүгэр үүнэр Россия Кыһыл кинигэтигэр киирбит сэдэх эндемик үүнээйи.
2. Икки сарбынньахтаах редовския (редовския двоякоперистая). Сүтэн эрэр көрүн. Өлүөнэ очуостарыгар үүнэр эндемик үүнээйи. Умнаһа сарбайбыт, хойуу мап-манан сибэккилээх. Бу үүнээйи 20-30 күн эрэ тыыннаах турар.
3. Саха вайдата (вайда якутская). Өлүөнэ, Дьааны, Өлөөн, Бүлүү өрүстэр энгээрдэригэр үүнэр. Умнаһа биир миэтэрэ үрдүккэ тийэр. Сибэкктэ саһархай өгнөөх.
4. Амма гореһа (горец амгинский). Соторутааҕыта көстүбүт айылҕа биир дьикти үүнээйтэ. Бытархай араҕастыны букеттарынан сибэккилэнэр уонна сипшииргэ маарынныыр. Бу үүнээйи Россия Кыһыл кинигэтигэр киллэриллбитэ.

Маны таһынан ньургуһун, кувшинка ландыш, чуораан от уо.д.а. бары харыстабылга наадыаллар.

1996 сыллаахха Муома оройуонугар Айылҕа парката тэриллбитэ. Онно үүнээйи 353 көрүнэ баар, онтон 12 көрүнэ сүтэн, аҕыйаан эрэр: родиола розовая (золотой корень), родиола северная, лютик грея, роддендрон золотистый, мак снежный, бровник одноклубневый уо.д.а. Бу үүнээйилэр Саха сирин Кыһыл кинигэтигэр киирбиттэрэ.

Дьон хаһаайыстыбаннай үлэтиттэн, сибэкки дьөрбөтүн хомуйууттан, илдьи тэпсииттэн үгүс дьиикэй үүнээйилэр сэдэх буолаллар. Итилэри заповедниктарга

араначчылыылар, ботанической садтарга олордоллор. Бу үүнээйилэри айылҕаҕа хомуйар бобулар. Хас биирдии киһи үүнээйигэ харыстабыллаахтык сыһыаннаһахтаах.

II баһа. Муома оройуонун үүнээйилэрэ.

2.1. Үүнээйи арааһа.

Биһиги Муомабыт сиригэр тайҕа линкир тыалара, тыалаах туундара, туундара нэлэмэн куйаара олус киэнник тайаан сыталлар. Сирбит улахан анаарын очуос хайалаах дойду сабардыыр. Ол иһин тыыннаах айылҕабыт олус баай. Хомойуох иһин, кэнники сылларга айылҕабыт киһи дьайытыттан олус эмсэҕэлээтэ. Ол иһин биһиги хас биирдии үүнээйини, харамайы сиһилии үөрэтэн, айылҕабытын харыстыахпытын наада.

Улуспутугар үүнэр билэр үүнээйибит арааһын манньк бөлөхтөргө араардыбыт.

1. Сир аһа.

Сугун (голубика). Сугун нууччалыы аата отонун дьүһүнүттэн тахсар. Ордук сөбүлээн намыһах, сииктээх сиргэ үүнэр. Онтон Хонууга Ю хайа тэллэбэр киэнник тэнийэн үүнэр. Отоно олус үчүгэй амтаннаах, битэмииннээх, эмтээх - барыанһа, хомпуот, утах буолар.

Дөлүһүн (шиповник). Нууччалыы аата элбэх иннэлээх диэнтэн тахсар. Тыа саҕатынан, хахха да сирдэргэ үүнэр талах үүнээйи. Сибэккитэ дыргыл сыттаах. Аһа сиэниллэр, битэмииннээх. Роза сибэкки бастакы культурнай суордун былыр дөлүһүөнтөн таһаарбыттара.

Киис тинилэбэ (княженика). Торфалаах сиргэ, күөл кытылын дулҕатыгар үүнэр. Отоно олус үчүгэй сыттаах, минньигэс амтмннаах, эмтээх.

Уулаах отон (брусника). Тиит ойуур сииктээх сиринэн хойуутук үүнэр, өлгөм отоннонор. Сэбирдэбэ алын өттүгэр салгыны уонна ууну аһарар туочукалыы чуоланнардаах. Отонун аска тутталлар, харамай, көтөр сиир. Сэбирдэбэ эмтээх.

Хаптаҕас (красная смородина). Өрүс хочотугар, арытыгар, хайаҕа үүнэр. Сибэккитэ күөхтүнү, отоно кыһыл, аһы. Сэбирдэбэ чэй, отоно барыанһа, морс буолар.

Күлүүкүбэ (клюква). Торфалаах, муохтаах бадараанһа үүнэр кыракый талахчаан. Аска туттулар, эмп буолар.

Бөллөхүнэ (морошка). Тыалаах туундара, туундара үүнээйитэ. Туундара көтөрө, тайҕа кыыла сөбүлээн сиир. Барыанһата минньигэс.

Киис отоно (шикша). Сииктээх сырдык тыаҕа үүнэр. Сэбирдэбэ бытархай, мутукчаҕа маарынныыр. Отоно хара өгнөөх, эмтээх.

Моонньоҕон (черная смородина). Элбэх битэмииннээх. доруобуйа кыладыбыайа диэн ааттанан сөп үүнээйи. Отоно олус минньигэс амтаннаах, сэбирдэбин чэй гынан иһэллэр, аска тутталлар.

2. От үүнээйи

Ньургунун (прострел). Саас эрдэ тон буору тобулан үүнэр, хаар анныттан аан бастакынан тахсар дыкти сибэкки. Кытаран кестөр күөх өннөөх. Наһаа кыраһыабай. Кыһыл кинигэбэ киирбит сибэкки.

Сылгы ньургунуна (ветреница лесная). Нарын намчы быһыылаах сибэкки. Алаастарга, тыа саҕатыгар, кураанах сиргэ үүнэр. Дьааттаах, онон үргүүргэ үтүлүктээх үргэнэр. Хатардахха, дьаатын сүтэрэр.

Тимэх от (пижма). Эмтээх от. Тимэх курдук араҕас төгүрүк сибэккилээх. Олус сыттаах. Аска корица онугар тутталлар. Куорсун быһыытыгар маарынныыр сэбирдэхтээх. Айыла компаһа- сэбирдэбэ хотуттан собуруу меридиан устунан хайысхалаах.

Табаах от (вех ядовитый). Олус дьааттаах, киһиэхэ уонна сүөһүгэ кутталлаах. Илдьи туттаахха куһаҕан сыттаах. Бу от көһүннэбинэ хонууттан хайаан да тута суох оноһулуохтаах.

Кулун кутуруга (критезион гривистый). Бу үүнээйи дьон олохсуйбут, тэпсибит сиригэр хойуутук үүнэр. Уһун хойуу кылааннаах куоластаах.

Күрдүүгэс күрүүнэ (мышинный горошек). Сибэккитэ фиолетовай өннөөх. Сэбирдэбин төбөтүгэр бытыктаах. Бытыга аттыгар турар үүнээйини, кыратык таарыйда да, тута эрийэн ылар.

Чуораан от (колокольчик). Сибэккитэ чуораанга майгынныыр. Умсары хайысхаллааҕа куопһаһын ардахтан хаххалыыр. Түүн сибэкки иһигэр, сылаас хахханы булан, элбэх үөн киирэн саһар.

Боруу (хвощ). Боруу – түн былыр, таас чох үйэтин саҕана үөскээбит үүнээйи. Дьиннээх сэбирдэбэ суох. Сорох көрүүнэ сылгыга, ынахха дьааттаах. Боруу ото олус дороххой. Онон кирдээх иһити ыраастыырга туһаналлар.

Ньэргээт (пушица). Туундараҕа үүнэр ньэргээт сиэмэтэ хойуу үрүүн түүлээх. Түү төбөлөөх кыракый сиэмэни тыал ыраах көтүтэн тарҕатар. Ньэргээт түүтүнэн сыттыгы симиэххэ сөп. Ото, сэбирдэбэ харамай, көтөр аһылыга буолар.

Кучу (иван-чай). Ордук кэрдилибит уонна уот сиэбит тыатыгар үүнэр. Сибэккитэ кыһыл өннөөх, чүмэчилии үүнэр. Мүөттээх. Саһа сэбирдэбэ сиэниллэр сиэниллэр, чэйгэ эмиэ барар. Сиэмэтиттэн ас арытын ылаллар. Умнаһыттан быа хатыахха сөп.

3. Мас, талах.

Тиит (лиственница). Элбэх сымалалаах, уонна чин буолан, маһа кытаанах уонна сытыйбат. Тымныы климаты олус тулуйар. Хоту дойду халын тыатын-тиит тайҕаны төрүттүүр. Тиитинэн дьиз, хотон, күрүү тутталлар.

Иирэ (ива). Уу кытылын сөбүлүүр. Түргэнник үүнэр тулуйумтуо буолан, көбөрдүүгэ туттуллар. Тохто турар кумах сыыры, иирэни үүннэрэн, бөбөргөтөллөр. Субатытан туу баайаллар.

Хатын (береза). Сэбирдэхтээх мас. Умнаһа манган эттээх, туоһунан бүрүллүбүт. Саас хатын уута сүүрэр. Бу өбүгэлэрбит олус сөбүлүүр мастара, хатынна уйгуну-бийаны биэрэр Аан Алахчын иччитэ олорор диэн өйдөбүл баар. Хатынтан чороон, кытыһа онороллор. Туоһуттан ыабыһа, тууйас тигэллэр. Хатын сэбирдэбэ эмтээх.

Сугун абаҕата (багульник). Тиит тайҕаҕа үүнэр талах. Дьааттаах ол гынан баран эмкэ туттуллар. Сэбирдэбиттэн эфир арыта салгынна тарҕанар буолан, сорох киһи туймаарыан сөп. Сибэккитэ манган. Силистэрэ тэллэйи кытта холбоһуула хардарыта туһалаах.

Синик абаҕата (ольха). 5-6 м үрдүктээх сиэрэй хатырыктаах талах. Өрүстэр, үрэхтэр үрдүк биэрэктэригэр үүнэр. Сэбирдэхтэрэ бөдөннөр, ньолбоҕордор. Сибэккилэрин хаба бастаан от күөхтэр, күһөрү мастыйаллар уонна харанараллар, “туорах” диэн ааттаналлар, уһуннара 2 см кэринэ.

Болбукта (кедровый стланик). Биһиэхэ бэс да, харыйа да үүммэт сиригэр тымныыны тулуйар куруук күөх болбукта хайаҕа үүнэр. Кини кыһын –40-50С хаар анныгар сытар, онтон саас сыллыдабына лабааларын күн диэки өрө көтөбөр. Мутукчатын уһуна-5-9 см. Наһаа минньигэс эриэхэлээх. Эһэ, моҕотой, тиин сөбүлээн сииллэр. Кэнники сылларга сэдэхтик көстөр. Харыстанар үүнээйи.

Тирэх (тополь душистый). Хайаҕа, өрүс, үрэх кытытынан үүнэр. Үрдүгэ 20 м, тииттээбэр түргэнник үүнэр.

2.2. “Олорор сирим үүнээйилэрэ” гербарий –книгэ

Гербарий диэн (латинскай тыл herba- от, үүнээйи) – хаппыт үүнээйилэр коллекциялара, этикеткалаах, научнай үлэбэ аналлаах. Онтон биһиги онорбут гербарий-книгэбит боростуой, “Олорор сирим үүнээйилэрэ диэн ааттаах.

Гербарийы хомуйа барарга эргэ кинигэ эбэтэр хаһыаттардаах папка наада, кыра тимир күрдьэх, ньуоска, уруучука, быһаарар атлас. Бастаан гербарийы онорор буоллаххына боростуой билэр сибэккилэргиттэн саҕалыыр үчүгэй. Силистээх ылар буоллаххына, силиһин үчүгэйдик тэбиигин, сибэккитин, сэбирдэбин көннөрөн баран, хаһыат, кинигэ быһыгар угабын. Ардах түһэ турдабына, сииктээх үүнээйини хомуйбаккын. Оннук үүнээйи өр куура уонна буорту буолар. Соҕотох үүнэн турар үүнээйини ылбаккын, харыстыгы. Элбэх буолан үүммүт сирдэриттэн ылыахха сөп.

Үүнээйини хатараргар бастаан хаһыаттан «ырбаахы» оноробун, онно уурабын, онтон икки ырбаахы икки ардыгар эмиэ хас да хаһыат уурабын. 2 нэдиэлэ курдук куура. 2-3 күн буола-буола икки ардыларынаабы хаһыаттары уларытабыт.

Кинигэ - гербарий онорорго бастаан А4 рамкалаан, этикеткатын онорон, үүнээйлэрбитин скотчунан сыһыарбыппыт. Онтон файларга уган, папкаға тihэбин. Папкан таһын бэйэн фантазиябынан кизргэтэбин.

Саамай үлэтэ диэн – үүнээйлэр ааттарын быһаарыы. Атластан, энциклопедияттан, кинигэттэн ааһан, дьонтон ыйыталаһан баран, этикеткатын толоробуун, үүнээйи туһунан элбэҕи билэбин.

Бу биһиги бөһүөлэкпит аттыгар үүнэр 20- чэ үүнээйлэр гербарийдарын онордубут.

Тимэх от

Тимэх от – *Panicum obliquenervium*.
Өвүүр сарыгтар үзүүр. Кичин тимэх хурдих
арива сибжигээрлэнэ. Сибжигтэ эмгэх.

Үеро ото

Үеро ото – *Polium chinensis*.
Сибрлэрин бэйхэлтэ таби мурвун сантар.
Одуртучка бэйхэлээр үзүүр. Баслар сансар
бу оту жса кулалара, дэсин ирвастылар,
тэмпишынган эмгэнэлээр.

Сугун абадета – *Baccharis*.
Мугучаллах өвүүрүг үзүүр. Сибжигтэ магтах.
Хасгарыббог түрүлбн, эмгэх. Дегемэ сэтгэх.
Дэгини ирвастылар.

Хатынг

Хатынг сибрлэлээр – *Lactuca*.
Хатынг сибрлэлээр эмгэнэ. Сүрүк марыгтар,
тэмпишынган тулалалар. Обугтарбог
экилэрини хатынга үбүрү-бэйхэл түстүүр
Ани Алдешын ичинтэ өлөрөр.

Уулаах отом

Уулаах отом – *Bryonia*.
Отото, уга эмгэх. Отонгон бэршынна,
морс өнөрлөлөр. Тын хамалара, көтөрдөр
сөбжиг сансар.

Ньэм

Ньэм от – *Oxyechin obliquenervium*.
Бу сибжигни орус тулаллах булал
өмөк экинээр динилэр. Самай сандал эмгэх.
Сибжигтэ ситтэриг түрүлбн курулук түү
булал көтөр. Сибжигитини муг өнөрлөлөр.

Суорат от

Суорат от – *Taschiro obliquenervium*.
Холуулар үзүүр. Үрүгү 20 – 30 см. Эмгэх от.
Сибрлэлээр иванна эбөк, тыйыланчана частарга
бэйхэллэбиг курулук. Он ийни тыйыланчана
деги сантар.

Курдугүс куругета

Курдугүс куругетэ – *Mammillaria*.
Самс от. Сүбү сибжигтэ сансар от.
Кып-кыра горюкстарар.

Собу тыла – *Gravillina komatshensis*.
Тыла үзүүр. Күрүк күкү түрүлбн, мугуру
сибрлэлээр.

Синк абадга (аьхтар талар) – Оьхьа.
Синкггх тьаьра ууьр. Туорахтара 15 мм
уьуннаах, ону кьумгьй марьыгыр тутталлар.

Сьыьы наслгьга – Василгьк шьроховатый.
Хоньута, тьаь саьдгылар ууьр. Ёьтггх от.
Отун, сьбьаьтггн бьаькьа тутталлар.

Абаьы тьаьра – Тьин обьаькьоньыьы.
Сьыьыга, сьыьы кьыпгьтггн ууьр.
Урауь – 30-40 см. Ёьтггх от.
Сььмггн пририва кьурьа тутталлар.

Аьтра обьаькьоньыьы.
Ёьтггх от. Сььмггн пририва кьурьа тутталлар.

Синк абадга (аьхтар талар) – Оьхьа.
Синкггх тьаьра ууьр. Туорахтара 15 мм
уьуннаах, ону кьумгьй марьыгыр тутталлар.

Тумук

Төрөөбүт Муомам сирин үүнээйилэрин үөрэтэн, манныгы биллибит:

1. Тизгэммит иһигэр, бөһүөлөкпит аттыгар үүнэр 20 үүнээйи аатын быһаардыбыт.
2. Үүнээйибит үксэ эмтээх буолар эбит.
3. Бөһүөлөкпит харыстанар сэдэх үүнээйилэрэ: ньургунун, чуораан от, оруосабай родиола.

Бу үлэбитин салгыы ытыахпыт. Хомуллубут гербарийтан өссө да сорох үүнээйилэр ааттарын быһаара иликпит. Инникитин этикеткатыгар үүнээйи хаһан, ханнык сиртэн ылыллыбытын суруйуохпут. Олорор сирим үүнээйилэрэ гербарий – кинигэни тулалыыр эйгэ уруогар, куруһуокка, кылаас чааһыгар туттуохха сөп. Маннык матырыһаал биһиги оскуолабытыгар суох. Онтон оҕо төрөөбүт сирин үүнээйитин билэр, үөрэтэр буоллабына, айылҕаны кытта сибээһэ күүһүрүө этэ дии саныбыт, инники да олоҕор туһалаах буолуо этэ.

Тулалыыр айылҕабыт куруутун күөх үүнээйинэн көбүрдүн, араас өгнөөх сибэккинэн симэннин, ыраас сибиэһэй салгыннаах буоллун. Онон сирбитин-уоппутун үөрэтэн, кэрэ-мааны айылҕабытын харыстыы сылдыахха. Өбүгэлэрбит үөрэхтэрин умнумуохха, хас биирдии үүнээйи тыыннаах буоларын өйдүөххэ.

Туханыллыбыт литература:

1. Басыгысова А.П. Саха сирин эмтээх үүнээйилэрэ. – Дьокуускай: «Бичик», 2004.
2. Всё о полевых цветах России. Атлас-определитель – Вильнюс, UAB «Bestiary», 2013г.
3. Данилова Н.С. Декоративные растения Якутии – Якутск: Бичик, 2010.
4. Иванова Г.Н. Дойдум эмтээх үүнээйилэрэ: көрө-билэ үөрэгэргэ үлэ тэтэрээтэ – Дьокуускай: Бичик, 2015
5. Плешаков А.А. От неба до земли. Атлас-определитель: кн. для учащихся нач.кл.- М.Просвещение, 2017.
6. Федорова З.П. Үүнээйи эйгэтэ: кыра саастаах оскуола оҕолоругар. – Дьокуускай: Бичик, 2011.